

4. Коваленко Н.В. Організація навчальних проектів із фізики з метою формування самоосвітньої компетентності учнів сільських шкіл // Фізика та астрономія в школі. – 2005. – № 4. – С. 14 – 19.
5. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / Під заг. ред. О.В. Овчарук. – К.: „К.І.С.”, 2004. – 112 с.

УДК 371.214.46:82.0

В.М. Лодяний

*ЗОШ I–III ступенів № 6 м. Суми,
учитель-методист*

СУЧАСНА ЗАРУБІЖНА ЛІТЕРАТУРА В СЕРЕДНІХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ: МЕТОДИЧНИЙ АСПЕКТ

У статті подана авторська методика вивчення сучасної зарубіжної літератури в середніх навчальних закладах на прикладі роману відомого чеського письменника М. Кундери «Нестерпна легкість буття».

The article gives the author's methodology of modern foreign literature study in secondary educational institutions on the example of the famous Czech writer M. Cundera's novel "The unbearable easiness of existence".

Проблема вивчення у школі творів сучасної зарубіжної літератури – одна з найбільш важливих у сучасній методиці викладання цього предмета. Останнім часом з'явилась певна кількість наукових розвідок, методичних рекомендацій, статей стосовно літератури першої половини ХХ століття, зокрема творів М. Пруста, Д. Джойса, Ф. Кафки, Р. Рільке, Г. Аполінера тощо. Це праці Б. Бігуна, Є. Волощук, Б. Шалагінова та інших провідних українських методистів та літературознавців.

Проте питання методики вивчення творчості письменників періоду постмодернізму, тобто кінця ХХ – початку ХХІ століття, а серед них такі визнані у світі майстри красного слова, як У. Еко, П. Зюскінд, Й. Бродський, К. Рансмайр, М. Павич, М. Кундера, залишається й досі відкритим для української методичної науки. Серед названих авторів особливою популярністю у методистів та вчителів користується творчість П. Зюскінда, перш за все його роман «Запахи». Саме вивченню його в середніх навчальних закладах присвячені статті Ф. Штейнбука, О. Кобзар та інших. Однак, на нашу думку, дослідниками приділено недостатню увагу роману М. Кундери «Нестерпна легкість буття», про що свідчить той факт, що його методичному

аналізу не присвячено жодної статті. Саме це й зумовило актуальність теми дослідження.

Мета статті полягає у презентації авторської програми аналізу творчості та роману М. Кундери «Нестерпна легкість буття» у середніх навчальних закладах у контексті розвитку сучасного літературного процесу, а також основних вимог до знань та вмінь учнів одинадцятого класу.

Роман М. Кундери «Нестерпна легкість буття» пропонується для вивчення програмою «Зарубіжна література» для середньої загальноосвітньої школи 2001 року за редакцією Д.В. Затонського, К.О. Шахової та Є.В. Волощук серед літератури для додаткового читання.

Визначаючи тему уроку, можна звернутися до тексту роману, де автор визначає своє творче кредо: «Романіст навчає читача сприймати світ як запитання».

Метою уроку є ознайомити учнів із життям і творчістю Мілана Кундери; з'ясувати своєрідність творчої манери письменника на прикладі роману «Нестерпна легкість буття»; визначити основні проблеми твору та проаналізувати деякі з них; виховувати бажання та розвивати вміння самостійної оцінки літературних явищ.

Обладнання уроку: портрет М. Кундери; музичний фрагмент – квартет Людвіга ван Бетховена опус 135, 4 частина; текст роману М. Кундери «Нестерпна легкість буття».

Записи на дошці відіграють роль епіграфа до уроку. Вони мають підготувати учнів до свідомого, уважного, творчого сприйняття твору. Саме цьому відповідають твердження:

«Роман нічого не стверджує, роман шукає і ставить питання».

(М. Кундера)

Що є основою буття? Бог? Людина? Боротьба? Любов? Чоловік? Жінка?

(М. Кундера «Нестерпна легкість буття»)

Випереджальні фронтальні завдання, запропоновані як домашні, спрямовані на підготовку до глибокого текстуального сприйняття твору. Це продуктивний та цілеспрямований спосіб, який, як наголошує З. Кирилюк, «підготує учнів до уроку, поглибить розуміння твору, сприятиме формуванню власної думки» [1, 5]. Це обов'язково має бути продумана система запитань та індивідуальних завдань, які стосуються біографії та тексту твору.

Питання про текстуальний аналіз залишається одним з актуальних для української методичної науки, на що звертає увагу В. Мацапура, відзначаючи, що принцип аналізу твору в єдності форми та змісту залишається одним із його

найважливіших принципів, «адже твори, які мають високий рівень досконалості, є художніми системами, усі елементи яких тісно пов'язані між собою» [4, 22]. Для вивчення цього твору такими завданнями можуть бути: прочитати роман М. Кундери «Нестерпна легкість буття», виділити та записати в зошиті «ключові слова», які втілюють основні проблеми твору; визначити «рівні» розвитку тексту твору.

Робота за темою уроку починається зі слова вчителя, який визначає мету уроку й ознайомлює з основними фактами біографії творчого шляху письменника. Це необхідно для того, щоб, як зазначає О. Созикіна, «викликати в пам'яті учнів асоціації, образи, аналогії, необхідні для змісту і теми уроку у трьох модульностях: побачити, почути, зробити» [8, 6].

Традиційно другим етапом уроку з літератури є евристична бесіда з учнями, метою якої є з'ясування, наскільки учні зрозуміли твір, та допомога у розумінні філософських та морально-етичних проблем, а також художніх особливостей. Найбільш поширеною є бесіда за задалегідь поставленими питаннями. «Ефективність методу евристичної бесіди, – уважає Л. Мірошніченко, – залежить від двох головних умов: підготовленості учнів та продуманої вчителем системи запитань і творчих завдань» [3, 134]. На нашу думку, цей метод особливо доцільно використовувати під час аналізу великих та складних для розуміння романів, яким є «Нестерпна легкість буття» М. Кундери. Серед запропонованих питань, які сприятимуть активізації розумової діяльності, можуть бути, наприклад, такі:

– Як відомо, часто (але не завжди!) назва твору виражає його головну проблему. Прочитайте назви романів М. Кундери. Які інтереси письменника вони засвідчують?

– Звертаємо тепер увагу на назву роману «Нестерпна легкість буття» і на той факт, що зміст твору вміщено спочатку. У чому своєрідність «Змісту» і як він пов'язаний із назвою?

Роман складається із семи частин, в яких автор, як музикант, розвиває, «розробляє» дві основні теми: «Легкість та тяжкість» і «Душа і тіло».

– Першим епіграфом до уроку є слова М. Кундери з інтерв'ю, яке він дав відомому американському письменнику Філіпу Роту. Ці слова стосуються і роману «Нестерпна легкість буття». Як ви розумієте це твердження автора?

У своєму романі М. Кундера порушує багато питань, зокрема про зміст буття, людину в суспільстві, красу, свободу тощо. Однак автор не залишає їх без відповіді. У власних роздумах, а також через зображення доль, характерів,

міркувань, сновидінь героїв автор трактує ці проблеми.

– Уже у першій та другій главах першої частини постає питання. Яке? Прокоментуйте висновки автора.

У цих главах мова йде про поняття «легкість» та «тяжкість», роздуми про які М. Кундера виводить з ідеї «одвічного повернення». Письменник порушує питання: «Чому ж віддати перевагу: тяжкості або легкості?» і звертається до теорії давньогрецького філософа Парменіда, який стверджував, що «легкість – позитивна, тяжкість – негативна». «Але чи насправді так?» – продовжує роздуми автор роману «Нестерпна легкість буття» і робить висновок, що фактично стане основним питанням-проблемою, відповідь на яке і шукає він разом із читачем протягом твору: «Немає сумніву, що протилежність «тяжкість – легкість» є найбільш загадковою та найбільш багатозначною з усіх протилежностей» [2, 6].

– Яке визначення понять «тяжкість» та «легкість» запропонував у цих главах М. Кундера?

Тяжкість – це відповідальність. Вона ніби наближає людину до землі, роблячи її найбільш реальною, правдивою. Легкість – це свобода від відповідальності, яка робить життя людини беззмістовним.

– Зміст цих понять письменник розкриває на прикладах життя головних героїв, перш за все Томаша та Сабіни. У першій главі твору розповідається про Томаша. Охарактеризуйте його – людину, особистість, фахівця.

Томаш – талановитий хірург. Після подій серпня 1968 року він емігрував разом з дружиною до Швейцарії. Проте, коли дружина повернулася до Праги, Томаш приїхав за нею. З цієї глави видно, яка це розумна, освічена людина. Він постійно аналізує свої дії, здатний на високі почуття, самопожертву. І не випадково автор разом із героєм розмірковує над найскладнішими питаннями буття в контексті понять «тяжкість – легкість».

«Інтерактивні технології кооперативного навчання», за визначенням І. Оцабрик [6, 30], останнім часом широко використовуються в методиці викладання зарубіжної літератури. Робота по групах, яку можна класифікувати як учнівську дослідницьку роботу, на нашу думку, є необхідною, коли вивчається твір, що вимагає особливої уваги до коментарів окремих частин тексту, де наявні філософські та естетичні поняття, авторські коментарі тощо. Саме таким є роман М. Кундери, тому учням пропонується загальне завдання: з'ясувати та прокоментувати основні проблеми першої частини роману.

Клас поділяється на три групи. Перша працює над третьою главою, друга – над четвертою, третя – над дев'ятою.

Перед коментарем проводиться словникова робота:

Мойсей – пророк, автор перших п'яти книг Біблії. Після наказу фараона винищувати єврейських хлопців мати новонародженого ховала його три місяці, а потім осмолила корзину та пустила її з немовлям по воді. Рабиня дочки фараона знайшла цю корзину та показала своїй господині. Та звеліла вигодувати хлопця і дала йому таке ім'я, адже витягла його із води.

Поліб – герой міфів про Едіпа, бездітний цар Коринфу, який виховав цього сина ліванського царя Ласія та дав йому таке ім'я (дослівно «пухлоногий»).

Метафора – художній засіб, що полягає у переносному вживанні слова чи виразу на основі аналогії, схожості або порівняння, а також слово, вираз, ужиті у такий спосіб.

Перша група дослідників-учнів приходить до висновку, що у третій главі роману «Нестерпна легкість буття» зображено вагання Томаша, коли він думав про своє ставлення до Терези і відчував роздратування. Саме тоді герой і зрозумів, що стан вагання, спроб і помилок природний для людини, адже людина живе один раз, вона не може репетирувати, повторювати події. «Тоді яка ж вартість життя?» [2, 23] – запитує автор і відповідає, що одне-єдине життя – замало для людини, вона це відчуває, але має жити, тому що немає повторень.

Друга група, проаналізувавши четверту главу першої книги твору, доводить, яку роль у цій главі відіграють біблійні та античні алюзії. Томашу, який дивиться на Терезу, що спить, і згадує, якою вона з'явилася у його житті, спадає на думку історія із немовлям Мойсеєм та маленьким Едіпом. Тереза для нього – втілення підкинутої дитини, а сам він – рятівник, як дочка фараона або Поліб. І саме з цих подій починаються різні історії – від історії світу до літературної. Так розмірковує герой, удаючись до метафори, використання якої, як стверджує автор, може стати початком кохання. Саме про це автор потім неодноразово згадає у творі.

Третя група, простеживши, як у дев'ятій главі роману М. Кундера пояснює появу слова «жалість» у різних мовах світу, доходить висновку: письменник, наводячи приклади із латини, чеської, польської, німецької шведської, французької, вважає, що це слово несумісне із словом «кохання». Зовсім по-іншому звучить слово «співчуття», яке, на думку автора твору, займає найперше місце в ієрархії почуттів. Томаш був наділений цим почуттям, саме тому він розумів Терезу і кохав її.

Бесіда після роботи по групах спрямована на уточнення та коментар назви твору, в якій концентрується основна філософська спрямованість роману, наприклад:

– Як ці глави висвітлюють особистість Томаша?

У цій та інших главах першої частини Томаш постає людиною освіченою, яка знає історію культури, мови, літературу.

– Чому М. Кундера назвав співчуття «диявольським даром», долею або прокляттям героя?

Томаш наділений даром співчуття, дуже важким даром, який ускладнює життя, не дає спокою, бо примушує таку людину відчувати страждання іншої людини як власні, а отже, перебирати їхню частку на себе.

Урок за романом М. Кундери «Нестерпна легкість буття» є інтегрованим, адже у творі постійно наявна музика. Автор пише про музику життя героїв, своєрідно, за музичними канонами, будує твір. Через весь роман проходить музика останнього квартету Бетховена, причому письменник розповідає історію його створення композитором і навіть вводить до тканини роману ноти основної теми твору «Es muss sein!» (Учні слухають уривок із квартету Бетховена, опус 135, 4 частина). Такий урок, як зауважує Т. Недайнова, «дає не тільки знання, розвиваючи логічне мислення, інтелект дитини, він формує її емоційно-почуттєву сферу, від рівня розвитку якої багато в чому залежить повнота сприйняття й аналізу художнього твору, «переживання» його проблематики, авторської позиції» [5, 6]. Звідси завдання, як наприклад:

– Простежте у 16 главі першої частини, як пов'язана ця тема музичного твору із назвою роману.

М. Кундера порівнює тут бетховенське ставлення до поняття «тяжкість» із парменідовим, виводячи його з музики композитора. Якщо для давньогрецького філософа Парменіда «тяжкість» – негативне явище, то для Бетховена – позитивне і стоїть в одному ряду з такими поняттями, як «необхідність» та «цінність». Письменник так доводить їхній внутрішній зв'язок: «Лише те, що необхідне, важке, лише те, що має вагу, має цінність» [2, 42]. Цінність людини за М. Кундерою в тому, як вона несе свою долю. Свою долю несе і Томаш, який повертається із Цюриха до окупованої радянською армією Праги, бо туди поїхала Тереза, яку він кохає і за яку відповідає перед собою.

– До бетховенського квартету М. Кундера повернеться ще неодноразово. Для Терези цей твір втілюватиме надію на майбутнє, для Томаша музика Бетховена і ця тема «Es muss sein!» буде пов'язаною із роздумами про сенс легкості та важкості. Ця тема з'явиться знову у частині п'ятій – «Легкість та

тяжкість». Отже, з'ясуємо, як розвивається ця тема протягом твору (глава 8).

Звертаючись знову до бетховенського мотиву «Es muss sein!», М. Кундера спочатку розповідає історію його появи, в якій є доля жарту, і розмірковує над тим, що цей перехід від легковажного до серйозного є прикладом перетворення легкого у важке, утворюючи таким чином діалектичний зв'язок між цими поняттями. У душі Томаша йшла постійна боротьба між обов'язком («Es muss sein!»), покликанням служити людям і бажанням все покинути. І коли він на знак протесту пішов із медицини і став мити вікна, йому здалося, що нарешті у нього є давно бажана свобода від суспільства.

– Отже, образ Томаша у романі є змістом «тяжкості», бо... Розкрийте цю думку, використовуючи приклади з роману...

...бо у нього було тяжке (так здається!) життя. Герой повернувся із Швейцарії до Праги, через свою принциповість втратив роботу хірурга, яку дуже любив, став мити вікна, нарешті переїхав до села, де працював водієм і загинув разом із дружиною в автокатастрофі. Однак це тільки зовні. Насправді ж його життя мало «тяжкість» – глибокий сенс, він був чесний із собою і робив так, як веліла совість. Герой умів кохати і мав дар співчуття. Саме тому Томаш, в якого, як відзначає автор, біблійне ім'я Фома – натяк на одного із дванадцяти апостолів, який не вірив словам, а тільки тому, що побачить на власні очі, – постійно шукає щастя і знаходить його, коли відчуває себе вільним від вимог авторитарного суспільства.

– У назві твору є слово «легкість». Зрозуміло, є і герой, який його втілює. Це – Сабіна. Саме розповідаючи про неї, М. Кундера і каже про «нестерпну легкість буття». Розкрийте зміст цього авторського визначення Сабініного життя.

Сабіна – талановита художниця, красива та розумна жінка. Однак дуже рано вона зазнала радощів від зради. Спочатку зрадила власний дім, батьків, себе саму, а далі – ланцюгова реакція зрад. Вона йде від Франца, нічого йому не пояснюючи, змінює місця проживання (Париж, Сполучені Штати Америки) і ніде не знаходить щастя. Це, як зауважує автор, драма легкості, бо Сабіна після кожної зради чекала на нову. Нарешті, це все скінчилося і перед героїнею тільки пуста, а життя перетворилося на нестерпну легкість буття. Сабіна нікому не співчувала, нікого не розуміла, вона була нетерпимою до інших. Пізніше, блукаючи Монпарнаським кладовищем, вона пожалкувала за коханням, за тим, «що не схотіла зрозуміти Франца – і музика їхнього життя не об'єдналася у мелодію». Але було вже пізно.

– Таким чином, ми з'ясували зміст назви твору і розглянули основну філософську проблему. Однак роман М. Кундери насичений роздумами та запитаннями. Давайте визначимо ті, які особливо запам'яталися.

У романі «Нестерпна легкість буття» наявні роздуми про свободу особистості; випадковість та її вплив на життя; взаємозв'язок душі та тіла; закони краси; те, чи можна вважати людину винною, якщо вона не знала про свій злочин (міф про Едіпа); людське «Я»; доброту та любов до тварин; людину в суспільстві.

– Це далеко не всі теми для роздумів, до яких звернувся автор і про які пропонує подумати нам. Таку глибину змісту забезпечила своєрідна форма твору. Сам М. Кундера назвав свій роман синтетичним, «а синтетична сила роману здатна поєднувати все це у певну цілість, як голоси у поліфонічній музиці». Ви мали завданням визначити різні «рівні» розвитку тексту роману. Назвіть їх та наведіть приклади (Філософські роздуми, романна розповідь, спогади автора).

Як підсумок уроку доцільно зробити завдання на зразок:

«Прокоментуйте слова М. Кундери з роману: «Лише найбільш наївні питання дійсно серйозні», наводячи приклади із тексту твору».

Домашнє завдання вимагає від учнів деяких навичок компаративного аналізу творів на рівні сюжетів, проблематики та поетики. Музика Бетховена була епіграфом до твору, яким ми почали розмову про світову літературу ХХ століття. Музика цього композитора звучить і в романі «Нестерпна легкість буття». Порівняйте, як і з якою метою використовують бетховенські твори письменники різних часів та народів – росіянин О. Купрін на початку ХХ століття та чех М. Кундера наприкінці цього ж століття.

Отже, вивчення творів сучасної світової літератури розвиває знання та вміння учнів старших класів середніх навчальних закладів визначати проблеми духовного життя героїв творів, розгорнуто пояснювати й обговорювати їх внутрішній світ в єдності світоглядних та ціннісних чинників, порівнювати героїв твору, обґрунтовувати оцінку щодо прочитаного.

Подальше вивчення методики викладання цієї теми поглибить уявлення про художню своєрідність, філософську спрямованість світової літератури кінця ХХ – початку ХХІ століть, а також розширить знання щодо теми «постмодернізм» у діючій програмі викладання зарубіжної літератури, адже, як слушно зауважив Ю. Султанов, «твір не є чимось випадковим, автономним. Він лише часточка цілого і наділений рисами, притаманними внутрішній сутності поняття всесвітня література» [7, 3].

ЛІТЕРАТУРА

1. Кирилюк З.В. Вивчати твір у системі координат епохи // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 1999. – № 12. – С. 3 – 5.
2. Кундера М. Нестерпна легкість буття // Всесвіт. – 1994. – № 8. – С. 3 – 94.
3. Мірошниченко Л.Ф. Методика викладання світової літератури в середніх навчальних закладах: Підручник для студентів-філологів. – К.: Ленвіт, 2000. – 240 с.
4. Найголовніше сьогодні – найцікавіші види літературознавчого аналізу адаптувати до школи. Бесіда з доктором філологічних наук, професором, завідувачем кафедри зарубіжної літератури Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г. Короленка О.М. Ніколенко та доктором філологічних наук, професором тієї ж кафедри В.І. Мацапурою // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 2004. – № 6. – С. 21 – 23.
5. Недайнова Т.Б. До питання про теорію і практику інтегрованого уроку // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 1999. – № 12. – С. 6 – 8.
6. Оцабрик І.В. Теоретичні аспекти інтерактивних технологій у дидактиці // Зарубіжна література. – 2005. – № 4. – С. 28 – 31.
7. Про деякі концептуальні питання методики викладання зарубіжної літератури. Бесіда з літературознавцем, методистом, автором посібників, хрестоматій Ю.І. Султановим // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України. – 1999. – № 12. – С. 2 – 3.
8. Созикіна О. Інноваційні технології у викладанні ЗЛ // Зарубіжна література. – 2003. – № 39. – С. 5 – 6.

УДК 37.036 – 057.874

Н.А. Михайленко

*Сумський державний
педагогічний університет*

РОЗВИТОК ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

У статті розкривається питання розвитку творчих здібностей старшокласників, аналізується стан проблеми у педагогічній теорії та практиці.

The main issue of the article is the development of senior pupils' creative abilities. The author analyses the elaboration of the question in terms of pedagogical theory and practice.

Трансформаційні процеси в Україні, світові тенденції розвитку суспільства, науки, освіти ставлять нові завдання перед молоддю людиною. Для неї знання не є чимось зовнішнім, вони стають основою дії, визначають внутрішній світ самої людини. Навчити дитину вчитися і наблизити навчання та виховання до її особливостей, здібностей, до її конкретної сутності – це, на